

T Ü R K T A R İ H K U R U M U

BELLETEN

ÜÇ AYDA BİR ÇIKAR

Cilt : XLV/1

Sa. : 177

Ocak 1981

*Belleten'in bu sayısı doğumunun 100. yılı nedeni ile
Atatürk'ün
kutsal anısına adanmıştır*

TÜRK TARİH KURUMU BASIMEVİ—ANKARA

1 9 8 1

NUTUK'TA ALTI ÇİZİLMİŞ SATIRLAR

SAMİ N. ÖZERDİM

I. GİRİŞ:

Atatürk'ün, söylev ve demeçlerinden "büyük" sıfatı ile ayrılan NUTUK (Söylev) adlı yapıtı üzerinde henüz derinlemesine incelemeler yapılmış değildir. Gerçi, NUTUK konusunda yazılmış dağınık yazıların sayısı kabarıktır; 1977 yılı Ekim'inde, söylenişinin ellinci yılı dolayısıyla Ankara'da - İ. Ü. Atatürk ve Devrimleri Araştırma Enstitüsü - Türk Tarih Kurumu ortak çabası ile - bir simpozium düzenlenmiş¹, *Türk Dili* dergisinin Kasım 1977 sayısı bir özel sayı olarak bu konuya adanmış, *Cumhuriyet* gazetesi Ekim 1977 günü özel bir ek vermiş, dergi ve gazetelerde yazılar yayımlanmıştır.

Ancak, bütün bu çalışmaların, devrim tarihimizin bu ana kitabını yeterince açtığını ileri süremeyiz. Kaldı ki, NUTUK'un daha, önemine yaraşır bir basım da yapılmış değildir².

Rusça çevirisi (1929-1934, 4 cilt) açıklayıcı notları, sözlüklü dizinleri vb. ile zamanında bir örnek idi. Biz, elli yılı aşkın bir zaman sonra, bugün de, bu basıma benzer bir basım yapabilmemiş değiliz³.

*

NUTUK'un önce dış öğeleri üzerinde kimi saptamalara gereksinme vardır. İçinde adı geçen kişiler, kuruluşlar, yer adları, kavramlar, giderek deyimler ve sözcükler; anılıp geçilen olayların ne olduğu, ilişkin belgeler; varsa yanlışlar; dizinler; sözlükler vb⁴.

¹ Bu simpoziumun bildirileri Türk Tarih Kurumu'nca bastırılmıştır.

² Türk Tarih Kurumu, 1981 için, metin ve çeviri olarak, notlarla dizinlerle, sözcüklerle pekiştirilmiş bir basım hazırlamaktadır. Notlar ve yaşam öyküleri için İsmail Arar çalışmaktadır. Türk Dil Kurumu, SÖYLEV'in son (1978) baskısında, ikinci cildin sonuna açıklamalı bir dizin eklemiştir. Bilindiği gibi, sadece 1934, 1938 basımlarında yetersiz ve karışık kısa dizinler vardı.

³ Bu konuda bir yazı, Sami N. Özerdim: Nutuk Nasıl Basılmalı? *Varlık* 825. sayı, 1 Mayıs 1960. Bu yazı, Varlık Yayınevi'nin 1976'da bastığı *Bilinmeyen Atatürk* adlı kitabımızın 81-87 sayfalarında yinelenmiştir.

⁴ NUTUK'un ilk basımından (1927) bu yana, bu yolda çalışmalar yapılmadığı için, metin ve belgelerdeki birçok kişiler vb. üzerinde bugün bilgi bulmak oldukça güçleşmiştir.

Bu arada, NUTUK'un ilk basımında (1927) altı çizilmiş satırlar dikkatten kaçmıyor. Bunları derleyerek, Gazi Mustafa Kemal'in ne gibi olay ve kavramların üzerinde önemle durduğunu belirlemek de, işlenecek konulardan biridir, diye düşündük.

NUTUK'un ilk basımı iri punto ile dizilmiş, resmi yazılarda, telgraflarda kent adları daha ince puntolarla, yazıların altındaki imzalar ise siyah harflerle belirlenmiştir. Bunların dışında, sadece, kimi satır ve sözcüklerin altı çizilmiştir.

1934 basımından başlayarak, italik ve siyah harfler, daha iri puntolar kullanıldığı dikkati çekiyor. Ancak, bunlar, ilk basımdaki altı çizilmiş satırlardan çok daha yaygındır. Atatürk'ün, NUTUK'u yazdıktan – genellikle yazdırdıktan – sonra düzeltmeler, eklemeler yaptığını, o zamanlar yakınında bulunanlar anlatmaktadırlar⁵. İlk basımda görülen altı çizilmiş satırları doğrudan doğruya kendisinin çizdiği ya da çizdirdiğine inanmak gerekir; başkalarının buna kal-kışacağı olasılığı düşünülemez. Sonraki (1934, 1938 ve 1950'den bu yana) basımlardaki değişik puntolu satırların, bölümlerin ise, bu basımları kendisinin gözden geçirmesiyle mi ortaya çıktığı; yoksa basımı hazırlayanların mı bunu gerekli gördükleri üzerinde bir bilgimiz yoktur. Buna göre, sadece, ilk basımdaki altı çizilmiş satırlar⁶ üzerinde – hiç değilse şimdilik – durmak zorundayız.

II. ALTI ÇİZİLMİŞ SATIRLAR :

(s. 9). NUTUK'un girişi niteliğindeki ilk sayfalarda, ülkenin durumu anlatıldıktan sonra, verilecek kararın ne olabileceği belirtilir ve bu kararın dayandığı en güçlü düşünce ve mantık şu idi, denir:

Esas, Türk milletinin haysiyetli ve şerefli bir millet olarak yaşamasıdır.

(s. 28). 8/9 Temmuz 1919 gecesi, İstanbul hükümeti, onun resmi görevine son vermiş, Mustafa Kemal de o gece, Harbiye Nezareti ile Padişah'a, görevi ile birlikte askerlik mesleğinden de ayrıldığını bildirmiştir:

⁵ Bak. Prof. Dr. Afet İnan: Büyük "Nutuk"ta Atatürk'ün Gençliğe Hitabesi, *Belleten* (Türk Tarih Kurumu) XXX. cilt-120. sayı. Ekim 1966.

⁶ Birçok eski yapıtların tıpkıbasımları yapıldığı halde, NUTUK'un müsveddesi için şimdiye değin böyle bir işlem düşünülmemiştir. Prof. Dr. Afet İnan'ın, yukarıki notta künyesini verdiğimiz yazısına eklenen "Gençliğe Hitabe" fotokopisinde –örneğin– basımda altı çizili satırlar çizgisidir. Basılırken çizilmiş olabilir.

Keyfiyet, tarafımdan: ordulara ve millete iblağ edildi. Bu tarihten sonra, resmi sıfat ve salâhiyetten mücerret olarak, yalnız milletin şefkat ve civanmertliğine güvenerek ve onun bitmez feyiz ve kudret menbahından ilham ve kuvvet alarak, vicdani vazifemize devam ettik...

(s. 36). 23 Temmuz 1919'da Refet Bey'e (Paşa, Bele) yazdığı şifrede; daha önce Refet Bey'den aldığı yazıda, İngilizler nedeniyle izini kaybettirmesine ilişkin satırlarına karşılık:

İzinizi kaybetmekten ise, Salahattin Bey'in⁷ müşkül vaziyetine girmesini tercih ederim.

Özdeş sayfada, şifre tel'in 8. maddesinde:

Meclis-i Mebusan toplanmalıdır. Fakat İstanbul'da değil, *Anadolu*'da.

(s. 47). Sivas valisi Reşit Paşa'ya 20 Ağustos 1919'da yazdığı yazıdan:

Burada şunu da arz edeyim ki, bendeniz ne Fransızların ve ne de herhangi bir devlet-i ecnebiyenin sahabetine tenezzül eden şahsiyetlerden değilim. Benim için en büyük nokta-i sıyanet ve menba-ı şefaât milletimin sinesidir.

(s. 50). Sivas Kongresi'nde, bir delege, başkanlığın nöbetle, delegelerin kentlerinin adlarına göre alfabe sırasına uyularak yapılmasını önerdiğinde:

Efendiler, ben, vatanın, sahib-i teklifle beraber, bütün milletin, hepimizin nasıl bir girive-i felâket içinde bulunduğumuzu, göz önüne getirerek, çare-i halâs olduğuna kani bulunduğum teşebbüsâtı, namütenahi müşkilât ve mevanie rağmen, maddi, manevi bütün mevcudiyetimle, hayyiz-i fiile çıkarmaya çalışırken, benim, en yakın arkadaşlarım daha dün İstanbul'dan gelmiş ve bittabi vaziyetin içyüzüne gayr-ı vâkıf, hürmet ettiğim ihtiyar bir zat lisanıyla, bana, şahsiyattan bahsediyorlar. (s. 51'de biter)

(s. 59). Halide Edip (-Adıvar)'ın 10 Ağustos 1919'da İstanbul'da Mustafa Kemal'e gönderdiği mektupta, aşağıdaki satırlar – herhalde – Mustafa Kemal eliyle çizilmiştir:

Sergüzeşt ve cidal devri artık geçmiştir. Atı [için]⁸ inkişaf ve vahdet muharebesi açmağa mecburuz. Hududunda bu kadar çok evlâdı ölen zavallı mem-

⁷ Salâhattin (Çolak Hüseyin Salâhattin Köseoğlu), o sırada 3. Kolordu komutanıdır, bu görevi Refet Bey'den devir almıştır. I. Mecliste Mersin milletvekili.

⁸ “için” sözcüğü 1927 basımında yoktur; 1934 basımında eklenmiştir.

leketimizin fikir ve temeddün muharebesinde kaç tane şehidi var? Biz Türkiye'nin hayırlı evlâtlarından yarının banileri olmalarını istiyoruz. Rauf Bey kardeşimizle, sizin müstereken temelleri bile çöken zavallı memleketimiz için uzakları görerek düşünüp çalışmanıza intizar ediyoruz.

(s. 66). Sivas Kongresi'nde, delegelerden birinin, manda'dan söz ederken: "Manda altına girdik demeyelim de isterlerse (devlet-i ebed-müddet olduk) diyelim." sözleri üzerine, yine delegelerden Husrev Sami (Kızıldoğan) seslenir:

Fakat bizim bu mesaiden maksadımız, kendimizi müdafaa ile millet-i ebed-müddet olduğumuzu ispat etmektir.

(s. 103). İncelemede bulunmak üzere Amerika'nın gönderdiği kurulun başkanı olan General Harbord'la yaptığı konuşmada (22 Eylül 1919), General'in; ulus her türlü girişime karşın başarıya ulaşamazsa ne yaparsın, niteliğinde bir sorusuna yanıtı:

Bir millet mevcudiyetini ve istiklalini temin için kaabil-i tasavvur olan teşebbüsât ve fedakârlığı yaptıktan sonra muvaffak olur. Ya muvaffak olamazsa demek, o milletin ölmüş olduğuna hükmetmek demektir. Binaenlaeyh millet, berhayat oldukça ve teşebbüsât-ı fedakâranesine devam eyledikçe adem-i muvaffakiyet mevzuibahis olamaz.

(s. 171). Harbiye Nazırı Cemal Paşa (Mersinli)'ya 5 Kasım 1919'da verdiği yanıtta, Meclis-i Mebusan'ın toplantı yeri üzerindeki direnmesi:

Mahall-i içtima hakkındaki nokta-i nazarda hükümetin sebatında isabet olduğunu, zaman ve vekayi ispat edecektir. Bu bapta son mütalâatımızın, merakizden alınacak cevaplar üzerine, arz edileceğini bildirmiştik.

(s. 242). 21 Şubat 1920 günlü şifre ile, Rauf Bey'e yazısında, Köprülülü Hamdi Bey'in silahlı girişiyle Fransızlardan alınan Akbaş cephaneliği savaş gereçlerinden bir bölümünün İngilizlere geri verilmesi yolunda:

Boş bir fişek kovanının bile İngilizlere iade edilmemesi daha muvafık olur fikrindeyiz.

(s. 253). Rauf Bey (Orbay)'in, 8 Mart 1920 günü Mustafa Kemal'e telgrafında; Salih Paşa kabinesine güven oyu vermemek düşüncesi belirtildikten sonra: *Ona nazaran vaziyetin temin buyurulması maruzdur.* Bu satırın altını Rauf Bey'in çizmiş olması da olasıdır.

(s. 263). 16 Mart 1920 günü, İstanbul'un resmen İngilizlerce işgali üzerine, İtilaf Devletleri temsilcileriyle millet meclislerine, tarafsız devletler dışişleri bakanlıklarına verilen Protesto'dan:

...bu hareketin takdir-i mahiyetini *resmi Avrupa ve Amerika'nın değil, ilim ve irfan ve medeniyet Avrupa ve Amerikasının* vicdanına tevdim ile iktifa...

(s. 264). Yine o gün, komutanlara, vali ve mutasarrıflara, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerine, belediye başkanlıklarına, Matbuat Cemiyeti'ne Beyannamesi'nden:

...İstanbul'u cebren işgal etmek suretiyle Devlet-i Osmaniye'nin yediyüz senelik hayat ve *hakimiyetine hitam verildi*. Yani, bugün *Türk milleti*..... *Makam-ı* hilâfetin tesirat-ı ecnebiyeden tahlisine...

(s. 270). Meclis-i Mebusan Reisi Celâlettin Arif'in 28 Mart 1920 günü Düzce'den Mustafa Kemal'e verdiği yanıtta:

...Ankara'ya muvasalat-ı âcizanemi müteakıp bilistişare ayrıca bir beyannamenin ilânı *tabiidir*.

(s. 299). T. B. M. M. İkinci Başkanı ve Adalet Bakanı Celâlettin Arif, Doğu illeri genel valisi olmak, Erzurum milletvekili, Hüseyin Avni (Ulaş)'yi de Erzurum valisi yapmak istegindedir. Onun 22 Eylül 1920 günlü telyazısından:

Erzurum'un emniyetsiz ve ümitsiz bir vaziyete düşerek artık kendi elleriyle idare edilmeleri lüzumunu, yegâne çare-i necat ve halâs addeylemiş olduğu bir zamanda buraya geldik. Karabekir Paşa'nın da hareketi, menafi-i memlekete tevafuk etmedi.

...*Hüseyin Avni Bey'in yirmi dört saata kadar tebliğ-i memuriyeti*...

(s. 392). T. B. M. M.'nin gizli oturumunda (4 Mart 1922); muhalefetin, olumsuz ve kötümser düşüncede olanların, Türk ulusunun kendi kendine bağımsızlığını sağlayamayacağı yolundaki kanılarını belirtip manda isteyenler dolayısıyla yaptığı konuşmadan:

Türkiye'yi böyle sakim yollarda inkıraz ve izmihlâl vadisine sevkedenlerin ellerinden kurtarmak lazımdır. Bunun için keşfolunmuş bir hakikat vardır ki, ona tebaiyet edeceğiz. O hakikat şudur: *Türkiye'nin re's-i tefekkürünü, büsbütün yeni bir imanla techiz etmek*... *Bütün millete ceyyit bir maneviyat vermek*...

(s. 396). 1922 yılı yaz aylarında, Batı devletleriyle olumlu, gerçek ilişkiler görülmediğini belirttikten sonra, diplomasi alanında umuda

kapılmanın yerinde olmadığı yolundaki kanıların kesin olduğunu ekliyor. Sonra:

Kudret ve kabiliyetten mahrum olanlara iltifat olunmaz. *İnsanlık, adalet, mürüvvet icabatını*, bütün bu evsafı haiz olduğunu gösterenler talep edebilir.

(s. 401). Mart 1922 ateşkes önerisinden söz ederken, Beykoz ya da Venedik'te bir konferans toplanmasının sözkonusu olduğunu andıktan sonra:

Fakat nihai zaferimizin tahakkuk anına kadar, bunların hiçbirisi tahakkuk etmedi.

(s. 402). Mayıs 1922'de, Başkomutanlık yasasının Meclis'te, muhaliflerin çabaları ile, uzatılmaması kabul edilip ordu başsız kalınca, verdiği karar üzerine:

Memleketin ve maksad-ı umuminin menfaat-i âliyesi namına, ben de, *Başkumandanlık vazifesini ifaya devam kararını verdim* ve bunu Heyet-i Vekiliye de bildirdim.

(s. 403). 6 Mayıs 1922 günü T. B. M. M.'nin gizli oturumunda, Başkumandanlık sorunu üzerine konuşurken, Afyon milletvekili, Mehmet Şükrü (Koç)'nün, gizli oturumlarla gerçeğin ulustan gizlendiği, komedyaya oynandığı yolundaki sözlerine verdiği yanıtın:

...komedyaya oynayan ve oynatan Şükrü Efendi'nin kendisidir. Fakat emin olsun ki biz o komedyaya kapılmayacağız. Şükrü Efendi oynamak ve oynatmak istediği komedyaya neticesinde, *yakalandığı kanun pençesinden, ne kadar büyük bir tezellül ile kurtulduğunu, unutacak kadar çok zaman geçmemiştir*⁹.

Bu arada, Erzurum milletvekili Hüseyin Avni (Ulaş)'nin, görevlerin kişilerle olmadığı, kişi yoktur, ulus vardır yolundaki sözlerine yanıtından:

Gerçi, asıl olan millettir, heyet-i içtimaiyedir. Onun da irade-i umumiyesi, Meclis'te mütecellidir; bu her yerde böyledir. *Fakat, fertler de vardır.* Meclis, memleket ve millet işlerini fertlerle, şahıslarla yapmaktadır. Her devletin umurunu tedvir eden şahıs ve şahıslar meydandadır.

⁹ Mehmet Şükrü Koç'un İstiklal Mahkemesi'nde yargılandığını anlatmak istiyor.

(s. 404). O günkü konuşmalarda Salâhattin Bey (Köseoğlu) de, en önemli görevlerinin politika yapmak olduğunu söylemiş, Mustafa Kemal şu yanıtı vermiştir:

Hayır efendiler; bizim mühim ve asıl olan vazifemiz, siyaset yapmak değildir. Bizim ve bütün memleket ve milletin bugün, yegâne vazifesi, topraklarımızda bulunan düşmanı süngülerimizle tard etmektir.

Yine Salâhattin (Köseoğlu) Bey'in, askerlik masraflarını incelemek için başkumandanlığın varlığının engel olduğunu ileri sürmesi üzerine:

...ben, ordumuzun mevcudiyet ve kuvvetini, paramızla mütenasip bulundurmak nazariyesini kabul edenlerden değilim; "paramız vardır, ordu yaparız; paramız bitti, ordu inhilal etsin..." Benim için böyle bir mesele yoktur.

(s. 405). Yine o günün koşullarında, muhaliflerin, ulusa angarya yaptırıyor diye yakınmaları üzerine:

Ordunun ihtiyacı, millete angarya yaptırmayı istilzam ediyorsa, bunu yapıyoruz ve *en doğru kanun*, budur.

Kara Vasıf Bey, Başkomutanın cephe gerisindeki işlerle uğraşmamasını öne sürer. Mustafa Kemal, bu görüşü yanıltıcı bulur. Bir kişinin hem cephe, hem de cephe gerisi işleriyle uğraşabileceğini belirtir, ekler:

Büyük işler deruhte etmemiş insanların, bu husustaki tereddütlerini, mazur görmelidir.

(s. 406). Kara Vasıf Bey, Sakarya savaşından beri kıpırdamadığımızı söylemiş, bu sözleri kimileri alkışlamışlardı. Mustafa Kemal, diyor ki:

Bundan çok müteessir ve müteezzi oldum. Çok hicap duydum.

Yine bu sayfada, Mustafa Kemal, Meclis'e, ordunun şu dakikada başsız bulunduğunu söylüyor; kararını da bildiriyor:

Düşman karşısında bulunan ordumuz başsız bırakılamazdı. Binaenaleyh, bırakmadım, bırakamam, ve bırakamayacağım.

Sonunda, Başkumandanlık Kanunu uzatılmıştır.

(s. 407). 20 Temmuz 1922 günü, Başkumandanlık Kanunu üzerinde görüşme açılmış. Kanun bu kez, süresiz olarak uzatılmıştır. Mustafa Kemal, o günkü konuşmasında, işgal edilmiş bölge ve kent-

lerimiz ana yurda katıldığında, ulusla birlikte en büyük mutluluklara ulaşılacağını söylüyor ve ekliyor:

Benim başkaca, ikinci bir saadetim olacaktır ki, o da, davay-ı mukaddesimize başladığımız gün, bulunduğum mevkie rücu edebilmekliğim imkânıdır. Sine-i millette serbest bir fert olmak kadar, dünyada bahtiyarlık var mıdır? Vâkıf-ı hakayik olan, kalp ve vicdanında manevi ve mukaddes hazlardan başka zevk taşımayan insanlar için, ne kadar yüksek olursa olsun, maddi makamatin hiçbir kıymeti yoktur.

(s. 414). Büyük utku kazanılınca, Rauf Bey (Orbay)'den 4 Eylül'de alınan bir telgrafta, ateşkes konusunda İstanbul'dan haber geldiği bildirilir. 5 Eylül 1922'de verdiği yanıtta, Anadolu için görüşmenin yeri kalmadığı, ateşkesin ancak Trakya için söz konusu olacağı yolundaki sözlerine; *Eylül'ün onuna kadar* hükümete resmen başvurulursa, aşağıda belirteceği koşullar ileri sürülerek yanıt verilmelidir yönergelerini ekler.

(s. 415). O gün kendisine verilen bir telgrafta, İzmir'deki İtilaf Devletleri konsoloslarına, Mustafa Kemal ile görüşmelerde bulunma yetkisi verildiği bildirilerek, hangi gün ve nerede konuşabileceği soruluyor. Verdiği yanıtta: "9 Eylül 1922'de, (Nif)te!" buluşacağını bildiriyor. Gerçekten, dediği günde kendisi Nif (Kemalpaşa)'te bulunmuştur, ancak görüşme isteyenler orada değillerdir:

Çünkü, ordularımız İzmir rıhtımında ilk verdiğim hedefe, Akdeniz'e vasıl olmuş bulunuyorlardı.

Büyük utkuya ulaşan savaşlar için özdeş sayfada söyledikleri:

Her safhasıyla düşünülmüş, ihzar, idare ve zaferle intaç edilmiş olan bu harekât, Türk ordusunun, Türk zabitan ve kumanda heyetinin, yüksek kudret ve kahramanlığını tarihte bir daha tesbit eden muazzam bir eserdir.

Bu eser, Türk milletinin hürriyet ve istiklal fikrinin lâyemut abidesidir. Bu eseri vücuda getiren bir milletin evlâdı, bir ordunun başkumandanı olduğundan, ilelebet mesut ve bahtiyarım.

(s. 419). Rauf Bey (Orbay), saltanatın kaldırılmasına karşı olduğunu belirttiği halde:

...Benim yeni kararına *muttali* olduktan ve *bahusus* kararımın lehinde ve saltanatın lâğvı hakkında beyanatta bulunmasına dair teklifim karşısında..... mutavaat göstermiştir.

(s. 420). Sadrazam Tevfik Paşa (Okday) 17 Kasım 1922 günlü, Mustafa Kemal'e gönderdiği telgrafta, kazanılan utkunun İstanbul - Ankara ikiliğini ortadan kaldırdığını bildirir. Mustafa Kemal, İstanbul'daki temsilcileri Hâmit Bey (Hasancan)'e çektiği telgrafta, Tevfik Paşa'ya, devletin politikasını karıştırmamalarını bildirmesini ister. Oysa, Hâmit Bey'ce, bunun, kendisine özgü bir yönerge *telâkki edilmiş* olduğu, altı çizilerek belirtilmektedir.

(s. 423). 17 Kasım 1922 günü, eski padişah Vahdettin'in bir İngiliz gemisiyle kaçtığını bildiren belgeler üzerine:

Sakim bir tevarüs usulü neticesi olarak, büyük bir makam, tantanalı bir unvan ihraz edebilmiş bir sefilin, izzet-i nefsi çok yüksek, asil bir milleti nasıl hacil bir vaziyete düşürebileceği, o zaman, daha tabii surette anlaşılır.

Filhakika, her ne sebep ve suretle olursa olsun, Vahdettin gibi hürriyet ve hayatını milleti içinde, tehlikede görebilecek¹⁰ kadar âdi bir mahlûkun, bir dakika dahi olsa, bir milletin resikârında bulunduğunu düşünmek ne hazindir! Şayan-ı teşekkürdür ki, bu alçak, mevrus saltanat makamından, millet tarafından ıskat olunduktan sonra, denaetini itmam etmiş bulunuyor. Türk milletinin, bu tekaddümü elbette, takdire layıktır.

Âciz, âdi, his ve idrakten mahrum bir mahlûk; kabul eden herhangi bir ecnebinin himayesine girebilir; fakat böyle bir mahlûkun, bütün islâmların halifesi sıfatını haiz bulunduğunu ifade etmek elbette muvafık değildir. Böyle bir telâkkinin doğru olabilmesi, evvel-i emirde bütün islâm kütlelerinin esir olmaları şartına vabestedir. Halbuki, cihanda, hakikat, böyle midir? Biz, Türkler, bütün tarih-i hayatımızda hürriyet ve istiklale timsal olmuş bir milletiz! Kıymetsiz hayatlarını iki buçuk gün fazla, sefilane sürükleyebilmek için, her türlü mezelleti mübah gören halifeler oyununu da sahneden kaldırbileceğimizi gösterdik. Bu suretle devletlerin, milletlerin, yekdiğerleriyle münasebatında şahısların, bahusus mensup olduğu devlet ve milletin zararına da olsa, şahsi vaziyet ve hayatlarından başka bir şey düşünemeyecek pespayelerin ehemmiyeti olamayacağı hakikat-i malûmesini teyit ettik.

Milletler münasebatında, mankenlerden istifade sistemine rağbet devrine hatime vermek, medeni âlemin samimi temennüsünü teşkil etmelidir!

(s. 425). Yeni seçilen halife Abdülmecit'in kullanacağı sanlar ve nasıl giyineceği konusunda, İstanbul'daki temsilci Refet Paşa (Bele) ile

¹⁰ Vahdettin, İngiliz koruyuculuğunu "hürriyet ve hayatını tehlikede gördüğünden" istemiş ve kaçmıştır.

yazışmalarında, bu san ve kılıkların adları geçerken, sözcüklerin altı çizilmiştir: *Hadimülharemeyn, sarık*¹¹, *Halife-i Resulullah*.

(s. 427). Halife seçimi dolayısıyla 18 Kasım 1922 günü yapılan konuşmalarda, düşmanlar ve halifelerin birlik olarak her şeyi yapabileceklerini belirttikten sonra, vurgulamaktadır:

Fakat, yeni Türkiye'nin tarz-ı idaresini, siyasetini, kuvvetini katiyen sarsamazlar.

Kaçak halifeyi (Vahdettin'i) tahtından indirmek, yenisini seçmek ve benzeri işlemlerde:

...söylediğim *nokta-i nazarlar dahilinde hareket zaruridir.*

Mustafa Kemal, bu tümceden önce, "Hakimiyet hiçbir mâna, hiçbir şekil ve hiçbir renkte ve delâlette iştirak kabul etmez. Unvanı Halife olsun, ne olursa olsun, hiç kimse bu milletin mukadderatında müşareket sahibi olamaz. Millet, buna katiyen müsaade edemez. Bunu teklif edecek hiçbir millet vekili bulunamaz" sözleriyle "nokta-i nazar"ı da saptamıştır.

(s. 430). Refet Paşa'nın Halife Abdülmecit'e "Konya" adında bir at armağan ettiğini bildiren, kardeşi Rifat Bey'e yazılmış mektubundan:

Hayvanın taraf-ı Hilâfetpenahilerinden takdir edilmesini lûtf-i İlâhi telâkki ediyorum.

...*sadık bir askerin gaza yadigârı olarak...*

...Halife hazretlerinin *en kalbî ve en ubudiyetkâr hislerle ellerini öptüğümün* arz ve iblağı...

Konya'yı ve *bu şifreyi* Seryaver Şekip Bey'e... teslim ediniz.

Seryaver Şekip Hakkı Bey'in, Trakya Fevkalâde Mümessili Refet Paşa Hazretleri'ne yazdığı yazıdan:

...teyit buyurulan hissiyat-ı *halisa-i musadıkperveriden...*

...*Cenab-ı Cebrail, Hazret-i Fahr-i Kâinata (S. A. M.) tebliğ-i risalet eylediği gibi zat-ı devletiniz de Halife hazretlerine tebliğ-i vekâlet buyurduğunuzdan dolayı vücud-ı âliniz kendilerine bütün hayat-ı güzешlerinin en mesut ve müteyemmen bir hâdicesini daima ihtara vesile...*

¹¹ Halife, Fatih'in giydiği biçimde bir sarık sarmayı düşünmüştür.

...Hilâfetpenah efendimizin hissiyat-ı hakikiye-i muhalâsat-kârane ve kadirşinasanelerine ne dereceye kadar tercüman olabileceğini...

...selâm-ı mahsus-ı zıllullahi ve ed'îye-i hayriye-i vekâletpenahiye tebliğ ve tebşir ile kesb-i şeref...

(s. 431). Milletvekillerinden Şükrü Hoca (Çelikalay) ve arkadaşlarının, Halife sanı ile bir "hükümdar" ortaya koyma çabalarını, bu yolda yayın¹² yaptıklarını işaret ettikten sonra, diyor ki:

Fakat, bunca asırlarda olduğu gibi, bugün dahi, akvamın cehlinden ve taassubundan istifade ederek hiçbir türlü siyasi ve şahsi maksat ve menfaat temini için dini âlet ve vasıta olarak kullanmak teşebbüsünde bulunanların, dahil ve hariçte mevcudiyeti, bizi, bu zeminde söz söylemekten, maatteessüf, henüz müstağni bulundurmuyor. Beşeriyette, din hakkındaki ihtisas ve vukuf, her türlü hurafelerden tecerrüt ederek, hakiki ulum ve fünun nurlarıyla mussaffa ve mükemmel oluncaya kadar, din oyunu aktörlerine, her yerde tesadüf oluncaktır.

(s. 432). Hilâfet sorunu üzerinde, her yerde halka açıklamalarda bulunduğunu belirten Mustafa Kemal, şunları da çiziyor:

Milletimiz, asırlarca, bu vâhi nokta-i nazardan hareket ettirildi. Fakat ne oldu?! Her gittiği yerde milyonlarca insan bıraktı. Yemen çöllerinde kavrulup mahvolan Anadolu evlâtlarının mikdarını biliyor musunuz? dedim. Suriye'yi, Irak'ı muhafaza etmek için, Mısır'da barınabilmek için, Afrika'da tutunabilmek için ne kadar insan telef oldu, bunu biliyor musunuz?! Ve netice ne oldu görüyor musunuz?! dedim.

(s. 433). Yine hilâfet konusunda:

Görüliyordu, ki bir hava ve heves için, bir vehm ü hayal için, Türkiye halkını mahvetmek istiyorlardı. Hilâfet ve Halifeye vazife ve salâhiyet vermek fikrinin mahiyeti bundan ibaretti.

Millete şunu da ihtar ettim, ki kendimizi, cihan hakimi zannetmek gafleti, artık devam etmemelidir. Hakiki mevkiimiz, dünyanın vaziyetini tanımamaktaki gafletle, gafillere uymakla milletimizi sürüklediğimiz felâketler yetişir! Bile bile aynı faciayı devam ettiremeyiz!

¹² Afyonkarahisar milletvekili İsmail Şükrü Hoca'nın adı ile, *Hilâfet-i İslamiye ve Büyük Millet Meclisi* başlıklı bir kitapçık yayımlanmış, gürültülere neden olmuştur.

(s. 436). Altı çizilmiş satırdan önce, Gazi Mustafa Kemal, şunları işaret etmektedir:

Kanunun (Anayasa'nın), gerek 2. ve gerek 26. maddelerinde, zait görülen ve yeni Türkiye devletinin ve idare-i cumhuriyetimizin asri karakteriyle kaabil-i telif olmayan tabirat, inkılap ve cumhuriyetin o zaman için beis görmediği tavizlerdir (s. 437).

Bu iki madde, devletin dini ve "ahkâm-ı şer'îye" gibi kavramları içermekte idi (1924 Anayasası). 1924 Anayasası'ndan önce, Ocak 1923'te İzmit basın toplantısında, kendisine devletin dini konusunda soru soran gazetecileri de anarak, altı çizilmiş şu satıra geliyor:

Millet Teşkilâtı Esasiye Kanunumuzdan, bu zevaidi ilk münasip zamanda kaldıracaktır.

Nitekim, 1928 yılının Nisan ayında, Anayasa'da yapılan değişikliklerle, bu gerçekleştirilmiştir.

(s. 437). 8 Nisan 1923'te saptadığı, İkinci T.B.M.M.'nin seçiminde yayımlanan ve C. H. P.'nin kuruluşunda temel olan "9 umde"yi, bir parti için kısa ve yetersiz bulanlara, partinin programı yoktur diyenlere karşı, şu satırın altını çizmiştir:

Biz dahi, gayr-i kaabil-i tatbik fikirleri, nazari birtakım teferuatı yaldızlayarak, bir kitap yazabilirdik. Öyle yapmadık. *Milletin, maddi ve manevi teceddüt ve inkişafatı yolunda, ef'al ve icraat ile akval ve nazariyata tekaddüm etmeyi tercih ettik.*

(s. 441). Yeni bir seçim yasası ile, Mustafa Kemal'in seçilmesini önlemek isteyenlere, kendisini yurttaşlıktan düşürme yetkisi nereden verilmiştir:

Heyet-i aliyenize ve bu efendilerin daire-i intihabiyeleri halkına ve bütün millete *soruyorum ve cevap istiyorum!* (2 Aralık 1922)

(s. 443). Kendisini öven bir kitapçık yayımlatan¹³ Nurettin Paşa'yı eleştirirken, Paşa'nın, kendisini: *sülâle-i Hazret-i Peygamberi'den...* Rıza Efendi'nin torunlarından gösterdiğini belirtiyor.

(s. 444). Nurettin Paşa'nın, babası ile birlikte Meşrutiyet devriminin "*husulüne ve ihtilâlin itidal ve selâmet-i cereyanına hizmet*" ettiklerini yazdığını da yineliyor.

¹³ Nurettin Paşa'nın kendisini öven bu kitapçığının uzun bir başlığı vardır; ancak, kitabın yazarı yerine A. S. başharfleri konulmuştur (Âbit Süreyya).

(s. 452). Nurettin Paşa'nın, Büyük Utku'yu kazandığını anlatan satırlarını da "...manasız, esassız, ayıp..." sayıyor; ekliyor:

...Nurettin Paşa, Büyük Zaferin şerefine *en az iştirake hakkı olanlardan biridir.*

(s. 453). Nurettin Paşa'nın, kartvizitine "Kûtülamare muhasırı" diye yazdığını, elyazısıyla da, bunu gönderdiği kişiye "Bunu da ben-den kimse nez'edemez ya!" diye eklediğini de işaret ederek diyor ki:

Evet onu ondan kimse nez'edemez. Fakat onu ona veren de yoktur.

Yine o sayfada, Nurettin Paşa eleştirisini bitirirken, Paşa'nın, kendisine yüklediği sanlara şu sözlerle değiniyor:

Kerbelâ, hafid-i peygamberi, imam, seyf-i mubarek, müşerref; *bu gibi avampesendane laflarla milleti işgal mesleğinde bulunanlar, artık insaf etsinler!... Millet de dikkat ve basiretini artırsın!...*

(s. 465). Lozan antlaşmasının, önceki (Sèvres, 1921 ve 1922 Mart aylarında yapılan) barış önerileriyle karşılaştırmasını veren çizelgesinden sonra:

Muhterem efendiler; Lozan Sulh Muahedenamesinin ihtiva ettiği es-satı, diğer sulh teklifleriyle daha fazla mukayeseye mahal olmadığı fikrindeyim. Bu muahedename, Türk milleti alehyine, asırlardan beri hazırlanmış ve Sèvres Muahedenamesiyle ikmal edildiği zannedilmiş, büyük bir suikastın inhidamını ifade eder bir vesikadır. Osmanlı devrine ait tarihte emsali nameshuk bir siyasi zafer eseridir.

(s. 468) Lozan Konferansı süresince, Türk başdelegesi İsmet Paşa (İnönü) ile İcra Vekilleri Heyeti Reisi Rauf (Orbay) arasında çekişmeler olmuştur. İsmet Paşa, Lozan'dan bildirdiği noktalar arasında, Yunan tamirâtı vb. sorunlarda direnmek ve görüşmelerin kesilmesini göze almak yanlısı değildir. Bu konunun kendisine bildirilmesini *hükümet reisinden talep ediyorum*, diyor. "Telgraflarının son maddesi şudur:

Mülâhazatımın aynen, Büyük Millet Meclisi Reisine (yani bana) iblâğını istid'a ediyorum."

(s. 479). Lozan Konferansı bitmiştir. İsmet Paşa, hükümetten beklediği yanıtı alamayınca, 18 Temmuz 1923 günlü Mustafa Kemal'e yazdığı yazıda şunu da söylüyor:

Muhasebe-i âmalimiz millete ve tarihe mevdudur.

(s. 488). Cumhuriyetin ilânından önceki, cumhuriyet'i hazırlayan kabine bunalımı sırasında, 28 Ekim 1923 akşamı, Mustafa Kemal, Çankaya'da yemeğe alıkoyduğu arkadaşlarına şu haberi veriyor:

Yarın cumhuriyet ilân edeceğiz.

(s. 502). Halifeye ve hilâfete yakınlık duyanların eleştirileri, tartışmaları NUTUK'ta söz konusu edilirken, Lûtfi Fikri Bey'in¹⁴; hilâfete saldıranların yabancılar değil, kendimiz, biz Türkler olduğumuzu ileri sürmesine karşı, diyor ki:

Efendiler; ecnebiler, hilâfete taarruz etmiyorlardı. Fakat, Türk milleti taarruzdan kurtulmuyordu. Hilâfete taarruz edenler, milel-i islâmiyeden, Türk'ü çekemeyenler değildi. Fakat, Çanakkale'de, Suriye'de, Irak'ta, İngiliz ve Fransız bayrakları altında Türklerle vuruşan milel-i islamiye idi.

(s. 503). 11 Kasım 1923 günlü *Tanin* gazetesinde, hilâfeti elden kaçırmamak gereğini ileri süren yazıya¹⁵ karşı:

Efendiler; bu yazıların manası ve bu mütalâalardan maksat ne olduğu bugün sühuletle anlaşılmaktadır. Yarın, daha bariz bir surette anlaşılabacaktır. Ensal-i âtiyenin, Türkiye'de cumhuriyetin ilânı günü, ona en bîrahmane bir surette hücum edenlerin başında, cumhuriyetçiyim iddiasında bulunanların ahz-i mevki ettiğini görerek mütehavyir kalacağını asla farz etmeyiniz! Bilâkis, Türkiye'nin münevver ve cumhuriyetperver evlâdı, böyle cumhuriyetçi geçinmiş olanların hakiki zihniyetlerini tahlil ve tespitte hiç de tereddüde düşmeyeceklerdir.

Onlar, sühuletle anlayacaklardır ki çürümüş bir hanedanın, halife unvanıyla başının üstünden zerre kadar uzaklaşmasına imkân kalmayacak surette muhafazasını mecburi kılan bir şekl-i devlette, cumhuriyet-i idare ilan olunsu bile, onu yaşatmak kabil değildir. (s. 504'te biter).

(s. 506). Cumhuriyetin ilanından sonra, Rauf Bey (Orbay)'in İstanbul gazetelerinde cumhuriyetin ilanına karşı demeci nedeniyle, 22 Kasım 1923 günlü Cumhuriyet Halk Fırkası toplantısında, kendisi, konuşurken, demecinin yanlış anlaşıldığını ileri sürerek diyor ki:

Bizim tenkit etmek istediğimiz bir nokta varsa o da eserdir.

¹⁴ Lûtfi Fikri Bey, hukukçu, politikacı, yazar ve gazetecidir.

¹⁵ Atatürk, *Tanin*'deki başyazıları eleştirirken, Hüseyin Cahit Yalçın'ın adını anmaz. Oysa, eleştirdiği kişi Yalçın'dır.

(s. 510). O günkü toplantıda, İsmet Paşa, Rauf Bey'in, cumhuriyet ilanını, eski "merkez-i umumi"¹⁶ işleri gibi göstermesine karşı, konuşmasında: *Bu, bedbahtlıktır!* sözlerini de kullanıyor. Daha sonra, şunları da ekliyor:

Tarihin herhangi bir devrinde, bir halife, zihninden bu memleketin mukadderatına karışmak arzusunu geçirirse o kafayı behemehal koparacağız!

.....

Herhangi bir halife, an'anaten, fikren ve şeklen, usulen, zımnen ve sara-haten, Türkiye mukadderatında alâkadarmış gibi vaziyet almak isterse, Türkiye ricalini taltif edermiş, iltifat edermiş gibi bir zihniyet ile düşünürse, bunları memleketin hayatıyla ve mevcudiyetiyle zıdd-ı tam addedeceğiz; hareketlerini hiyanet-i vataniye addedeceğiz.

(s. 512). İsmet Paşa (İnönü)'nın, başbakan olarak Gazi Mustafa Kemal'e yazdığı 22 Ocak 1924 günlü şifrede: *Hazine-i hilâfetin* sözcüklerinin altı çizilmiştir.

(s. 523). Komutanların aynı zamanda milletvekili bulunmalarından doğan 1924 bunalımı, Gazi Mustafa Kemal'in araya girmesiyle bir çözüme bağlandıktan sonra, Kâzım Karabekir Paşa, komutayı devir ve teslim etmediği için Meclis'e kabul edilmediğinde, Dersim milletvekili Lütfi Fikri (Düşünsel), Karesi milletvekili Vehbi (Bolak), Karabekir'in Meclis'e alınmayışını eleştirirler. Atatürk diyor ki:

Muhterem mebus, fikir arkadaşını bir an evvel Meclis'te faaliyete geçirebilmek için, kanun kuvvetini, onun kahhar kudretini ve o kuvvet ve kudreti istimal için, Meclis-i âlinin ve milletin emniyet ve itimadına mazhar olmuş insanların azim ve kararlarında da ne derece katî olduklarını unutmuş gibi görünüyordu.

(s. 536). Rauf (Orbay), Meclis'te "cumhuriyet" sözcüğünü söylemek istememiş, bunu ayırt eden milletvekilleri ona sataşmışlardır. Rauf Bey'in "Beraet-i zimmet asıldır" sözleriyle başlayan tümcelerine İhsan (Eryavuz) şöyle yanıt verir:

Hakikati ifade etmeyen maznundan şüphe etmekte hakim haklıdır.

Rauf (Orbay), o günkü konuşmasını, altı çizilen şu dilekle bitirmiştir:

Allah vatanımı, milletimi ve hepimizi muhafaza buyursun.

¹⁶ İttihat ve Terakki Fırkası'nın genel merkezi anlatılmak isteniyor.

(s. 529). O gün, Recep Bey (Peker) ile Rauf (Orbay) arasındaki karşılıklı tartışma sırasında, Recep (Peker)'in Rauf (Orbay)'un sözleri için söylediği *mugalata* sözcüğünün altı çizilmiştir. Rauf (Orbay)'un, cumhurbaşkanlığı makamının, hilâfet ve saltanat makamlarının haklarını alma durumunda olduğu savına karşı, Gazi Mustafa Kemal şunları belirtip altını çiziyor:

Bu içtihadın ve bu mantığın mâna ve medlûlünü, Rauf Bey'in bugünkü mesai ve faaliyeti pek güzel göstermektedir. *Fakat, biz bunu anlamak için bugünlere kadar, intizar gafletinde kalamazdık. Bundan dolayı bizi mazur görsünler.*

(s. 534). *Tanin* gazetesinin 4 Kasım 1924 günlü başyazısını eleştiren Gazi Mustafa Kemal, yazarın, demokrasiden, Halk Fırkası'nın demokratlığının dudaklarında olduğundan, generallerden söz etmesinden alıntılar alarak diyor ki:

Efendiler, kin ve ihtiras, bir insanın dimağını ve vicdanını kararttığı zaman nasıl konuşur, buna bir misal ister misiniz?

İşte, buyurunuz, aynı muharririn, şu sözlerini dinleyiniz: "Halk Fırkası'nın, İsmet Paşa hükümetinin, memlekete arzettiği çirkin çehre! İhtirasat-ı şahsiye peşinde bu kadar esir olan zimamdarlar, millî bir fırka vücuda getirmek, milleti temsil etmek iddiasına kalkamazlar." "Ümid-i istikbal ile pür-galeyan gençler, taze ve temiz canlarına feda ettiler; memleketi kurtarmak için! Memleketi; şahıslarından ve ihtiraslarından başka bir şey düşünmeyen politikacılar elinde oyuncak yapmak için değil."

.....

Efendiler; bizim şehremiz, her zaman, temiz ve pâk idi ve daima temiz ve pâk kalacaktır. Çehresi çirkin, vicdanı çirkinliklerle dolu olanlar, bizim, vatanperverane, vicdanperverane ve namuskârane harekâtımızı hasis ve çirkin ihtirasları yüzünden, çirkin göstermeye kalkışanlardır.

(s. 542). Kanunu Medeni'ye değin, yaptıkları devrimlerden söz ettikten sonra, şöyle bağlıyor:

Binaenaleyh, biz, her vasıttan yalnız ve ancak; bir nokta-i nazardan istifade ederiz. O nokta-i nazar şudur: Türk milletini, medeni cihanda, layık olduğu mevkie ı'sat etmek ve Türk cumhuriyetini sarsılmaz temelleri üzerinde, her gün, daha ziyade takviye etmek... Ve bunun için de istibdat fikrini öldürmek...

En sonda, Gazi Mustafa Kemal, Gençliğe Hitabe bölümünde, şu satırların altını çizmiştir (s. 542):

Bugün vasıl olduğumuz netice asırlardan beri çekilen millî musibetlerin intibahı ve bu aziz vatanın her köşesini sulayan kanların bedelidir.

Bu neticeyi, Türk gençliğine emanet ediyorum.

Ey Türk gençliği! Birinci vazifen, Türk istiklalini, Türk cumhuriyetini, ilelebet, muhafaza ve müdafaa etmektir.

* * *

NUTUK'ta, kimi belgelerde, telgrafın ivedi olduğu, kişiye özelliği, geciktirilmemesi gerektiği gibi işaretlerin de altı çizilmiştir. Bundan başka, Lozan antlaşmasını, eski önerilerle karşılaştırırken, başlıkları belirtmek için, önerilerin ad (Sèvres, Lozan) ya da tarihi (Mart 1921, Mart 1922), altı çizilerek belirtilmiştir.

NUTUK Muhteviyatına Ait Vesaik (Belgeler) cildinde ise, bir belge dışında altı çizili yerlere raslamadık¹⁷.

¹⁷ Ali Rıza Paşa Kabinesi'nin Beyannamesi (9 Şubat 1920)'nden altı çizili satırlar:

O esnada hükümet intihabata mübâzeretle Meclis-i Mebusan'ın temin-i içtimai ve hükümet-i merkeziye ile Anadolu arasında peyda olup inkıta-ı muhaberat derecesine varan bey-nunetin izalesi gibi vezâifin ifasına sarf-ı ikdamat olunarak merkezle Anadolu'nun müraselat ve muhaberatı iade...

.....

...kavaid-i meşrutiyete tamamen tevfi-k-i harekete hiçbir mani tasavvur olunamaz....

.....

Bunca müşkilat içinde mesai-i vâkıdan tahassul eden muvaffakiyatın derecesini takdir-i âlilerine havale ederim.

.....

...kavaid ve esasat-ı cedide vaz'olunmak...

.....

...tevs-i mezuniyet...

.....

...icabat-ı hukukiye ve idariyesini tarsin...

.....

...ekalliyetlerin hukuku...

.....

...ecnebi erbab-ı vukufuna müracaatla onlara emr-i teftişte salâhiyet-i kâfiye vermek, işte kastettiğimiz ıslahatın esasları bunlardır.

.....

...Mütareke mukavelesi ahkâmı her tarafça...

III. ÇIKAN SONUÇ :

NUTUK'taki altı çizilmiş satırların, Atatürk'e bağlandığını var sayıyoruz. Hiç değilse, onun yönergesiyle bu satırlar çizilmiş olmalıdır. Çünkü, bu satırlarda, onun ilkeleri özetlenmektedir.

Atatürk, NUTUK'ta da okunduğu üzere; söylediklerini yapmış, yaptıklarını söyleyerek, düşüncelerden kaynaklanan bu eylemi kurallar haline getirmiştir.

a) Ulusun varlığını, onurunu her şeyden üstün tutmuştur: *İzzet-i nefsi çok yüksek, asil bir millet; hürriyet ve istiklale timsal olmuş bir millet* gibi tanımlamaları, Husrev Sami (Kızıldoğan)'nin, "devlet-i ebed-müddet" terimine karşı ortaya attığı "millet-i ebed-müddet" deyiminin altını çizmesi... bu kanısının örnekleridir.

Ulusa olan güvenini, yine altı çizilmiş satırlarda belirler. *Milletin şefkat ve civanmertliğine güvenerek; sine-i millette serbest bir fert olmak; nokta-i siyanet ve menba-ı şefaati milletin sinesidir*; ve başka sözleri bunu kanıtlar. General Harbord'a, ulus var oldukça özverili girişimlerini sürdürdükçe başarısızlığın sözkonusu olmayacağını söylediğinde, henüz 1919 yılının Eylül ayı yaşanıyordu. Ancak; *millete ceyyit bir maneviyat vermek* gereğini de vurgulamaktadır.

b) Bir milletvekiline verdiği yanıtta: *asil olan millettir... fertler de vardır* derken, birçok politikacıların özdensizliğine düşmeden, bir gerçeği belirtmekten de kaçınmaz. Öte yandan, Sivas Kongresi'nde, başkanlığın alfabe sırasına göre nöbetleşe yapılmasını öne süren delegeye karşı gelerek, "şahsiyat" dediği bencillığe düşmediğini de belirtir.

Mustafa Kemal; gerektiğinde, kişiliğini güçlü bir biçimde ortaya koymaktan da çekinmez. Başkumandanlık Kanunu'nun uzatılmadığı bir Meclis gizli oturumda, orduyu başsız bırakamayacağını söyler; bırakmaz, ancak, yine yasanın kabulü ile...

c) Kişi olarak da, ulus olarak da bağımsızlığa sıkıca bağlıdır: *... devlet-i ecnebiyenin sahabetine tenezzül edecek kişilerden değilim; ... hay-siyetli ve şerefli bir millet olarak yaşamak...* sözleri sadece bir iki örnektir.

.....
Devlet olunacağımız Konferans huzurunda Wilson prensipleri dairesinde hukuk-ı sariha ve meşruamızın muhafazasına bezl-i makderet-i tâtme kılınacaktır.

.....
...maruz olduğumuz Müşkilâtın kesreti...

d) Gerçekçidir. İstanbul hükümetinin, Sakarya Savaşı ile Büyük Taarruz arasındaki uzun aralıktan dolayı umutsuzluğa düşen T.B.M. M.'nden kimi üyelerin, bu işin siyasa ile çözülebileceği yolundaki düşünce ve propagandalarına karşı; o, hep, düşmanın güçle, ordu ile kovulacağı kanısında direnmiş, haklı da çıkmıştır: *...kuvvat ve kudreti olmayana itibar edilmez; ...vazifemiz siyaset yapmak değildir... düşmanı süngülerimizle tard etmektir!* Orduyu başsız bırakmamak için, Başkomutanlıkta direnmesi, Tekâlif-i Milliye¹⁸ dolayısıyla ulusa angarya yaptırdığı suçlamasını: *en doğru kanun* budur diye karşılaması; paranın bitmesiyle ordunun çözülemeyeceği yolundaki inançlı sözleri hep, bu gerçekçi yanını gösterir.

Meclis-i Mebusan'ın İstanbul'da toplanmasına baştan sona değin karşıdır. Bunda da haklı çıkmış, İstanbul'daki Meclis, İngilizlerin başkenti resmen işgal etmesi üzerine dağıtılınca, 23 Nisan 1920 günü Ankara'da T.B.M.M.'ni açmıştır.

e) Zamanı gelinceye değin saltanatı ve halifeliği korur görünmüştür. Ancak, ulus, egemenliğini eline alınca; *mankenlerden istifade* dönemlerinin geçtiğini açıkça belirterek, ve yine zaman kollayarak her iki kurumu ve kişilerini yurt dışına çıkarmıştır.

Halifeye yazılan (yazanlar, kendi arkadaşlarıdır) yazılardaki kulluk deyimlerini, gizemci terimleri de ağır biçimde yermektedir.

f) Dinin siyasaya araç edilmesine karşıdır. Bu yoldaki sözleri arasında *din oyunu aktörleri*'ne, insanlık din konusunda *ulûm ve fûnunun hakiki nurlarıyla musaffa ve mükemmel oluncaya kadar, raslanacaktır* sözleri büyük bir uyarıdır.

g) *Kendimizi cihanın hakimi zannetmek gafleti... hakiki mevkîimizi, dünyanın vaziyetini tanımamak gafletini* vurgulayarak, ulusal bir devlet gerekçesini, ayrıca, başka uluslar üzerinde egemenlik kurmanın yanlışlığını sergilemektedir. Çok sonra bir bildiride geçecek olan: "yurtta sulh, cihanda sulh" kuralı anımsanmalıdır. Bu konu da, Atatürk'ün gerçekçiliğine bağlanır.

h) Gençliğinden beri, askerin politikaya karışmamasından yanadır; bunu sözleriyle, eylemiyle tanıtlamıştır. Kurtuluş Savaşı'nda, komutanların aynı zamanda siyasanın içinde bulunmaları, T.B.M.

¹⁸ Sakarya Savaşı öncesinde, Başkomutanlık Kanunu (5 Ağustos 1921) kabul edildikten sonra; halktan eşya ve gereç toplamak üzere yayımladığı on maddelik vergi buyrukları (Tekâlif-i Milliye)'nin angarya olarak nitelendiği anlaşıyor.

M.'nde üye olmaları, o günlerin koşulları gereğidir. 1924 yılında, muhalif komutanların, ordularını bırakıp milletvekilliğini seçmelerinden doğan bunalımda, muhalif milletvekillerinin K. Karabekir Paşa'yı bir an önce Meclis'e almaktaki ivedilikleri üzerine söylediklerinin de altı çizilmiştir.

1) Atatürk, cumhuriyetçidir. Ancak, bunu da, bir hükümet bunalımı nedeniyle, kısacası sırası geldiğinde uygulamaya koymuştur. *Yarın cumhuriyeti ilan edeceğiz!* muştusunun altı çizilmiştir.

İstibdad fikrini öldürmek de, altını çizdiği ilkelerinden biridir.

i) Atatürk, uygarlığı, bilimi, kültürü ön sırada tuttuğunu, yine altı çizilmiş satırlarla belirtiyor. Amaç, *Türk milletini, medeni cihanda, layık olduğu mevkie ısrat etmek*'tir. 16 Mart 1920 günü, İstanbul'un resmen işgali üzerine dünyaya yaydığı bildiride, bu işgalin değerlendirilmesini, ... *resmi Avrupa ve Amerika'nın değil, ilim ve irfan Amerikası'nın vicdanına tevdi* etmektedir.

Gerçi, Halide Edib (-Adivar), daha 1919'da Mustafa Kemal'e yazdığı mektupta: "Sergüzeşt ve cidal devri artık geçmiştir" demektedir. Mustafa Kemal bu satırların altını çizmekte; sonuna değin de, eylemini siyasa yolu ile değil güç'le yürütmektedir. Ancak, gücünü kabul ettirmeden önce siyasa Batısına değil, bilim ve kültür batısına seslendiği denli; gücünü kabul ettirdikten sonra da, ulus için amaç olarak, uygarlığı gösterir.

j) En sonunda da, ulaşılan sonucu Türk gençliğine emanet etmekte, *Ey Türk Gençliği, Birinci Vazifen...* diye seslenerek, her şeyi gençlikten beklemektedir.

k) Atatürk'ün, NUTUK'ta (Nurettin Paşa, Rauf Bey, Hüseyin Cahit Yalçın ve başkalarıyla) "polemik'e girdiği görülmektedir. Kendisini savunması bir haktır. Ancak, bütün bu tartışmalardan çıkacak dersler vardır. Nurettin Paşa'nın, her şeyi kendisine mal etmesinden doğan öfke, aslında, bencilliğe karşı gösterilmiştir. Milletvekillerine, gazetecilere karşı savunmaları da aslında; orduyu, Meclis'i, ulusun haklarını, cumhuriyeti savunma'dır.

Giderek, kendisini milletvekilliğinden düşürmek için yasa önerisi getiren üç milletvekiline yanıt verirken, kendinden söz etmesi de; bir hak'kı, bu hak'la birlikte, bu milletvekillerini seçmiş olan halk'ın hak'kını savunmaktadır.

Altı çizilen satırlar üzerinde bu yorumu yaptıktan sonra, acaba, bu satırlarda geçen sözcüklerden birkaçını da yinelemek yararlı olmaz mı:

*millet ; Türk milleti ;
haysiyetli, şerefli yaşamak ;
ordu ;
kuvvet, kudret ;
devlet-i ecnebiyenin sahabeti,
tesirat-ı ecnebiye, ecnebi himayesi ;
vatan ;
halâs ;
hürriyet ve istiklâl ;
ilim ve irfan ;
insanlık, adalet, mürüvvet ;
fertler de vardır ;
sine-i millet ;
sakim bir tevariüs usulü (saltanat) ;
halifeler oyunu ;
milletler münasebatında
mankenlerden istifade ;
medeniyet ; medeni âlem ; medeni cihan ;
cehil ve taassup ;
siyasi ve şahsi maksat ve menfaat ;
dini âlet ve sasita olarak kullanmak ;
din oyunu aktörleri ;
kendimizi cihanın hakimi zannetmek ;
Lozan Sulh Muahedesi ;
cumhuriyet ;
kanun kuvveti ;
Meclis ; Meclis-i âli ;
vatanperver, vicdanperver ;
istibdat fikrini öldürmek ;
Türk gençliği.*